

Profesors Valdis Kokars – “Dažas manas atmiņas par profesoru Ojāru Neilandu”.

Pirms 90 gadiem 8. aprīlī ir dzimis izcils Latvijas organiskās ķīmijas profesors, akadēmiķis Ojārs Neilands. Šis laika posms Latvijai ir bijis bagāts ar daudziem ļoti labiem ķīmiķiem, bet tas, ka profesoru Paula Valdena un Valdemāra Fišera skolnieks un darbu turpinātājs Gustavs Vanags, aiziedams no RPI Ķīmijas fakultātes, savā vietā Organiskās ķīmijas katedrā atstāja Ojāru Neilandu, par daudz ko liecina. Bet ne jau par vēsturi vai profesora Neilanda zinātnisko izcilību gribu pastāstīt. Tas jau iepriekš ir bijis sekmīgi izklāstīts. Šoreiz vēlos pastāstīt vairāk vai mazāk interesantus momentus savā saskarsmē ar profesoru. Kaut gan šos notikumus daudzkārt esmu stāstījis saviem paziņām un draugiem, tomēr nolēmu vēlreiz ar tiem iepazīstināt plašāku publiku.

Pirmā saskarsme ar profesoru bija 1970. gadā, kad viņš sāka lasīt Organiskās ķīmijas kursu RPI Ķīmijas fakultātes studentiem, kuru pulkā biju arī es. Kaut arī samērā sekmīgi nokārtoju pirmās divas sesijas, biju nolēmis mainīt augstskolu un tālāk studēt Fizikālās institūtā. Likās, ka neesmu izvēlējis pareizo specialitāti, jo daži pasniedzēji radīja iespaidu, ka ķīmija ir jāmācās “no galvas” un mehāniski jāatceras daudz faktu materiāla. Mani no šī pārmaiņu soļa izglāba paša slinkums, jo pārejai laicīgi nesakārtoju dokumentus, kā arī tas, ka sākās profesora Neilanda lekcijas organiskajā ķīmijā. Šajās lekcijās viņš saprotami un tolaik modernā veidā izklāstīja atziņas, uz kurām pamatojoties iespējams paredzēt jeb prognozēt, kāpēc ķīmiskās pārvērtības notiek tieši tā un kāds produkts var veidoties. Tas ļāva pašam sev atbildēt uz jautājumiem “kāpēc”. Reizēm varēju atrast pareizo atbildi, risinot uzdevumu kā šaha spēli. Zinot gājienus, varēju uzzīmēt attiecīgo struktūru, pat konkrēti nemācoties par attiecīgo tēmu mācību grāmatā. Par to, ka paliku ķīmijā, es viņam esmu ļoti pateicīgs. No kurioziem momentiem atceros kādu profesora lekciju Lieldienu laikā. Lekcijas starpbrīdi starp mums, studentiem, izcēlās neparastākas “olu kaujas”, jo olu stiprums tika pārbaudīts samērā lielā attālumā, mēs mēģinājām trāpīt viens otram, neatrodoties tieši blakus. Varu kļūdīties, bet šķiet, ka tas bija RPI rokasbumbas izlases spēlētājs, kurš ar spēcīgu metienu trāpīja ar vienu olu tieši virs tāfeles, un tā tur pielipa. Starpbrīdis jau bija beidzies, un ienāca Neilands..... Neatceros, ka mēs visi vēl tik uzmanīgi lekcijās būtu vērojuši tāfeli. Tomēr par laimi ola profesoram uz galvas neuzkrita. Labs un veiksmīgs metiens!

Savā nepārspētajā mācību grāmatā “Organiskā ķīmija” profesors raksta : “Organiskā sintēze ir ne tikai organiskās ķīmijas pats kodols, tās progresa nepieciešamākā sastāvdaļa, bet tā ir arī aizraujoša zinātniskā darba nozare, kas pilna ar piedzīvojumiem un briesmām un prasa augstu meistarību”. Gribu atcerēties savus pirmos mēģinājumus organiskajā sintēzē. Strādājot studentu zinātnisko darbu profesora vadībā, viens no pirmajiem uzdevumiem man bija - sintezēt indān-1,3-diona akridīnija betaīnu. Tā struktūra bija līdzīga slavenā indān-1,3-diona piridīnija betaīna jeb, kā fiziķi to dēvē, IPB struktūrai. Jāatzīmē, ka tieši ar IPB pētījumiem sākās ciešāka sadarbība ar fiziķiem. Profesors, izstrādājot savu disertāciju, bija atklājis jodonija metodi, ar kuras palīdzību tika sintezēts gan IPB, gan arī citi diketonu betaīni. Dotā uzdevuma veikšanai, šo metodi profesors ieteica izmantot arī man, pilnīgi “zaļam gurķim” organiskajā sintēzē. Pēc pāris nedēļām atkal jutos vilies ķīmijā, jo pilnīgi nekas nesanāca. Devos pie profesora un teicu, ka, droši vien, no manis nekāds ķīmiķis sintētiķis nesanāks. Uz to profesors atbildēja apmēram šādi: “Valdi, neuztraucies! Arī es savā aspirantūras laikā centos sintezēt to akridīna atvasinājumu un arī man tas neizdevās”. Saprātu ka, kaut arī organiskā sintēze nav tikai aizraujoša zinātniskā darba nozare, reizēm tā tomēr prasa spēt samierināties ar negatīviem rezultātiem, analizēt tos un turpināt atbildēt sev uz jautājumu “kāpēc”.

Fakultātē profesoram Neilandam izdevās mācību programmā no organisko ķīmiju studējošiem studentiem izveidot atsevišķu 8 cilvēku grupu jeb tā saucamos "teorētiskus". Esmu pateicīgs profesoram, ka šajā grupā viņš pieņēma arī mani. Tur tiešām tika apskatītas tam laikam modernas organiskās ķīmijas tēmas.

Profesora Ojāra Neilanda studentu - teorētiku grupa (1974. gada izlaidumā).

1.rinda no kreisās: V. Ņikitina, L. Andrejeva, O. Neilands, A. Ščukina, I. Meirovics

2.rinda: K. Balodis, A. Ozoliņš, V. Kokars, A. Jegorkins, G. Jansons.

Nākamajā bildē - izlaiduma saviesīgā daļa, kurā atmiņu autors ar profesoru Neilandu apspriež nākotnes plānus.

Tad sekoja aspirantūra jeb, kā tagad to sauc, doktorantūra. Atzīmēšu tikai dažus momentus. Viena no profesora pētījumu tēmām bija organiskie supravadītāji. Tie ir organiskie savienojumi, kuri zemās temperatūrās varētu vadīt strāvu praktiski bez pretestības. Šai sakarā aktīvi tika pētīti organiskie savienojumi ar stipri izteiktām elektrondonorām īpašībām, kas tālāk spēj veidot stabilus katjonradikāļu sāļus. Man aspirantūras pirmajā gadā izdevās atklāt jaunu metodi katjonradikāļu sāļu sintēzei, izmantojot arēndiazonija sāļus. Par šo metodi es un profesors devāmies ziņot uz konferenci tolaik Padomju Savienībā, tagad Ukrainā (pašlaik zināmu iemeslu dēļ, konkrētas vietas negribu minēt). Nokļūšana gala mērķī bija saistīta ar nakšņošanu citā pilsētā. Tur viesnīcā ieradāmies vēlu un neizdevās paēst vakariņas. Profesors teica, ka sieva viņam iedevusi līdzi maizītes un lūdza mani pilsētā nopirt kaut ko dzeramu. Atgriežoties viesnīcas numurā redzēju, ka maizītes ir kārtīgi sadalītas. Kad es novietoju divas kefīra pudeles blakus tām, profesora sejā saskatīju nelielu pārsteigumu jeb apmulsumu. Liekas, ka mēs vienīgo reizi viens otru īsti nebijām sapratuši. Šādās Vissavienības konferencēs, kurās piedalījās arī fiziķi, bieži sastapās dažādu teoriju piekritēji jeb fanāti. Pēc katras uzstāšanās referentam tikai uzdoti jautājumi, kuros jautātājs centās "paspīdēt" ar savu gudrību, un pavisam slikti klājās referentam no pretējās nometnes. Man referēt vajadzēja otrajā konferences dienā. Dzirdot diskusijas pirmajā dienā, biju nobijies ne pa jokam. Lūdzu profesoram, lai viņš šoreiz to referātu nolasa manā vietā. Uz manu lūgumu viņš atbildēja aptuveni tā: "Vēl tev ir laiks, iemācies pirmos divus teikumus no galvas un referātu lasīsi pats!" Pirmo reizi no profesora dzirdēju to, ka arī organiskajā ķīmijā kaut kas ir arī jāiemācās no galvas. Šo atziņu mēģinu nodot tālāk saviem audzēkņiem.

Atmiņu noslēgumā fotogrāfija, kurā redzams, cik lielu Organiskās ķīmijas katedras un Diketonu problēmu laboratorijas darbinieku kolektīvu pagājušā gadsimta 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā vadīja profesors Ojārs Neilands.

